

Dyda I.A. The importance of the natural landscapes for keeping the identity of the architectural surroundings in the conditions of Ukrainian Carpathians

The paper deals with the influence of the natural mountain landscapes, as the important compositional and functional factor, on creation and development of the identity of the architectural surroundings in Ukrainian Carpathians.

Keywords: mountain landscape, architectural surrounding, identity, traditional architecture.

УДК 712.2+292.451.454

**Проф. М.М. Габрель, д-р техн. наук –
НЛТУ України, м. Львів**

**МІСТОБУДІВНІ МЕХАНІЗМИ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ
УРБАНІЗАЦІЇ В ГІРСЬКИХ ЛАНДШАФТАХ КАРПАТ**

Визначено місце містобудівних механізмів у системі інших механізмів та розкрито їх суть у нових умовах держави. Містобудівну діяльність, пов'язану з формуванням простору життя і діяльності суспільства, умовно розподіляють на науку, містобудівне проектування та управління містобудівними процесами.

Метою цього дослідження є розкрити місце та суть містобудівних механізмів у регулюванні процесів урбанізації в гірських ландшафтах Українських Карпат. Увагу зосереджено на трьох ключових питаннях: урбанізація, гірський ландшафт, механізми регулювання. З усієї множини механізмів автор особливу увагу акцентує на містобудівних.

Урбанізація, як відомо, – процес зосередження населення і виробництва у містах, а відповідно, зростання ролі міст у суспільстві. Підвищення чисельності міського населення зумовлює необхідність збільшення забудови міст і розширення їх меж, а також розвитку нових виробництв для використання наявної робочої сили. Отже, доцільно розглядати її стосовно різних завдань: соціального – як переважання міського способу життя в суспільстві; економічного – підвищення економічної ваги міст у господарстві держави; територіального – територіальне розширення міст; демографічного – збільшення чисельності міських мешканців до загальної кількості населення держави. Однак, незалежно від визначення і трактування явища урбанізації, воно пов'язане з інтенсифікацією забудови та загосподарювання ландшафтів.

Гірські ландшафти – специфічна природна система з боку їх загосподарювання і забудови, більш уразливі до антропогенних впливів, а тому потребують підвищеної уваги до аналізу урбанізаційних процесів на території. Це стосується й гірських ландшафтів Карпат, процеси урбанізації в яких упродовж останніх двох десятиліть набувають особливої динаміки. Причину цього пов'язують зі:

- значним ресурсним (зокрема рекреаційним) потенціалом, інтерес до використання якого зростає, а застосування відбувається без достатніх наукових обґрунтувань. На це вказує практика розвитку рекреаційних систем у Карпатах, зокрема комплексу "Буковель";
- геополітичним розташуванням Українських Карпат, які виступають, з одного боку, як природна перешкода просторової інтеграції України в Європу, а з

іншого – постають вимоги розбудови нових транскарпатських зв'язків. Наявні транскарпатські шляхи (автомобільні та залізничні), які були збудовані в часи входження Галичини до складу Австрійської імперії, що розглядала цю територію як зону можливої війни з Російською імперією, на сьогодні не можуть ефективно виконувати нові функції. Постає вимога розбудови нових транскарпатських зв'язків, зокрема з Румунії через Верховину – Косів – Снятин. Це створює як нові шанси, так і загрози для ландшафтів регіону;

- зростанням загрози для екологічної системи Карпат у зв'язку з новими політичними ідеями, наприклад, проведення зимових олімпійських ігор. Реальність їх здійснення викликає сумніви, проте під прикриттям "великої ідеї" можна завдати непоправної шкоди ландшафтам.

Існують й інші завдання. Проте процес урбанізації, зокрема і гірських ландшафтів, у сьогоднішніх умовах є невідворотним. Отож, гостро постає проблема його регулювання, тобто контрольованого розвитку на основі обґрунтованих принципів, вимог та використання наявних механізмів.

Механізми регулювання процесів урбанізації можуть бути розділені на: політичні, організаційно-адміністративні, нормативно-правові, економічно-господарські, техніко-технологічні тощо.

У процесі забудови та загосподарювання рекреаційних територій *містобудівні механізми* недооцінюють або переоцінюють, немає розуміння їх суті. Отже, постає вимога визначити місце містобудівних механізмів у системі інших механізмів та розкрити їх суть у нових умовах держави. Містобудівна діяльність пов'язана з формуванням простору життя і діяльності суспільства. Вона умовно розподіляється на: науку, містобудівне проектування та управління містобудівними процесами. При цьому чільне місце у системі належить проектуванню, наука слугує для забезпечення обґрунтованості проектних рішень, а управління використовує проектні матеріали для прийняття ефективних управлінських рішень.

Отже, містобудівні механізми зосереджені в містобудівній науці, проектуванні та управлінні. На жаль, засоби, зосереджені в *науці* [3, 4, 6], використовують мало – зруйновано науковий потенціал містобудівної науки в Україні (відомчі науково-дослідні й проектні інститути ліквідовано або ослаблено, наукові дослідження майже не фінансуються з бюджету); акцент перенесено на університетську науку, яка зорієнтована на інші цілі, і як показує практика останніх десятиліть, якісно не розвивається. Спеціалізованих інститутів системи Національної академії наук недостатньо – у західному регіоні України лише Інститут регіональних досліджень НАН України, який розглядає тематику просторової організації та розвитку територіальних систем, має відповідні напрацювання (зокрема з Німеччиною) в цих питаннях, але це інформація мало використовується проектною практикою [5].

Потребують поглибленого аналізу природно-ландшафтні умови та визначення допустимих рекреаційних навантажень на різні типи ландшафтів Карпат; обґрунтування обмежень, принципів і напрямів просторової організації та регулювання забудови і загосподарювання ландшафтів; удосконалення й розвитку методологічного інструментарію містобудівного проектування та просторового розпланування територій.

Управління містобудівними процесами також потребує вдосконалення [1-2, 4]. Низька підготовленість управлінців усіх рівнів у питаннях урбаністики є очевидною. Йдеться не лише про архітектурно-містобудівні служби, а й про рівень знань управлінців інших служб, які повинні розуміти та системно аналізувати процеси в містах і на територіях, володіти не лише технологічними, а й концептуальними знаннями з цієї предметної сфери. Тому навіть розроблені містобудівні проекти мало використовують в управлінні. Йтися, зокрема, про факт "ігнорування" Схеми планування території Львівської області, яку розроблено і затверджено в 2010 р., проте її не використовують для якісного вдосконалення містобудівних процесів у регіоні, вона не активізувала проектування на нижчих рівнях територіального планування.

Детальніше зупинимося на містобудівних механізмах, що сконцентровані в *проектванні*, а зосереджені вони на всіх його етапах – від формулювання завдання на проект і до погодження та затвердження проекту. Суть містобудівних механізмів полягає в підвищенні обґрунтованості проектів та ефективності проектних рішень.

Змінюється ідеологія виконання містобудівних проектів (особливо, коли йдеться великі територіальні системи) для нових умов в Україні. Потрібно використовувати не лише підхід "зверху", коли на основі пофакторного аналізу та комплексної оцінки стану системи обґрунтовують проектні рішення, а й "знизу", коли розробляють окремі фахові пропозиції. Причому підхід "знизу" стає вирішальним. У разі накладання фахових пропозицій (розвитку транспортної мережі сільськогосподарської діяльності, захисту територій, розвитку лісового господарства, охорони спадщини і природи, розвитку рекреації тощо) виникають суперечності щодо перспективного використання територій, бачення їх майбутнього, а їх ефективне усунення та узгодження вказує на якість проектного рішення. За підходу "знизу" важлива роль належить територіальній громаді, яка залучається до участі від початкового етапу і стає учасником проектної діяльності.

У разі підходу "зверху" зростає вимога до аналізу та оцінки стану системи. У випадку гірських регіонів особливої уваги потребує аналіз природно-ландшафтних умов. Ландшафтна складова у практиці просторового розпланування недооцінюється. Глибшого дослідження потребують соціальні та економічні характеристики стану території. У практиці містобудівного проектування після пофакторного аналізу виконується комплексна оцінка (діагноз) стану системи. Для цього використовують методи багатофакторної оцінки. Результатом її є визначення обмежень до розвитку, напрямів розвитку, проблем і похибок у системі, а також оцінка наявного потенціалу розвитку системи, який може бути задіяний для усунення проблем і розвитку території. Власне у поглибленому аналізі стану системи і зосереджена значна частина містобудівних резервів підвищення ефективності проектних рішень.

Іншою важливою складовою підвищення ефективності містобудівних рішень є *обґрунтування концепцій*. У практиці цей етап недооцінюють або трактують як "перший варіант", ескіз проектного рішення. Концепція, на наш погляд, має закладати основні ідеї, принципи розвитку та макрохарактерис-

тики системи на майбутнє. Це надзвичайно значеннєвий етап у містобудівному проектуванні чи просторовому плануванні й має обов'язково розроблятися на альтернативній основі. Зіставлення альтернативних концепцій і вибір кращого варіанта на основі обґрунтованих критеріїв дасть змогу знайти оптимальне рішення. Ми зупинилися лише на етапах аналізу та оцінки стану системи, а також обґрунтуванні концепції регулювання процесів урбанізації в гірських ландшафтах, хоч значна частина містобудівних механізмів зосереджена і на інших ланках проектного процесу.

Осмислення місця і суті містобудівних механізмів у регулюванні процесів урбанізації гірських ландшафтів Українських Карпат необхідне, адже продовжуються роботи з оновлення Схем районного розпланування території областей Карпатського регіону (Чернівецької, Івано-Франківської, Закарпатської); для активізації робіт на рівні просторового планування сільських адміністративних районів або їх груп; оновлення генпланів поселень та сільських рад. Очікується також оновлення Генеральної схеми планування території України у зв'язку з політичними та економічними змінами останніх років (наприклад, Польща тричі оновлювала схеми планування території держави – після отримання незалежності, після входу в НАТО та після входу в ЄС з відповідними змінами методологічного інструментарію).

Карпатський регіон займає особливе геополітичне місце в просторі України, тому врахування всіх механізмів його збереження і розвитку є важливою умовою просторового розпланування не лише регіону, а й України.

Висновки:

1. Процеси урбанізації набувають динаміки у Карпатському регіоні й потребують регулювання з метою мінімізації їх негативних наслідків для гірських ландшафтів регіону.
2. Серед механізмів регулювання особливе місце посідають містобудівні механізми, зосереджені в науці, містобудівному проектуванні та управлінні містобудівними процесами, які на сьогодні недооцінюються та малоефективно використовуються.
3. Суть механізмів, що зосереджені в містобудівному проектуванні, полягає у підвищенні обґрунтованості та ефективності проектних рішень, що потребує принципової реформи підходів, принципів та методів виконання всіх етапів – наукового обґрунтування проектування та управління реалізацією проектних рішень.

Література

1. Закон України "Про основи містобудування" // Вісник Верховної Ради. – 1992. – № 52. – Ст. 683.
2. Земельний кодекс України // Вісник Верховної Ради. – 2002. – № 3-4.
3. Білоконь Ю.М. Управління розвитком територій (планувальні аспекти) / Ю.М. Білоконь / за ред. І.О. Фоміна. – К. : Укрархбудінформ, 2002. – 148 с.
4. Габрель М. Рекомендації з просторового планування міст та територій: для держ. службовців та працівн. органів місцевого самоврядування / М. Габрель, І. Олійник, М. Габрель. – Львів : Вид-во Львів. обл. ради, 2008. – 192 с.
5. Концептуальні підходи до просторового розвитку гірських районів Львівщини / М.М. Габрель, А.В. Гоблик, В.В. Демченко. – Львів : Вид-во НАН України, ІРД НАН України, 2009. – 104 с.

6. Куць С.С. Урбанізовані території: методологія та практика планування і управління / С.С. Куць, С.В. Куць. – К. : Вид-во НДПІ містобудування, 2003. – 252 с.

Габрель М.М. Градостроительные механизмы регуляции процессов урбанизации в горных ландшафтах Карпат

Определено место градостроительных механизмов в системе других механизмов и раскрыта их сущность в новых условиях государства. Градостроительная деятельность, связанная с формированием пространства жизни и деятельности общества, условно распределяется на науку, градостроительное проектирование и управление градостроительными процессами.

Gabriel' M.M. Gradostroitel'nye mechanisms of adjusting of processes of urbanization in mountain landscapes of Carpathians

In the article the place of town-planning mechanisms is certain in the system of other mechanisms and their essence is exposed in the new terms of the state. Town-planning activity, related to forming of space of life and activity of society, is de bene esse distributed on science, town-planning planning and management town-planning processes.

УДК 630*/[32+111]

**Проф. Ю.М. Дебринюк, д-р с.-г. наук –
НЛТУ України, м. Львів**

ВСИХАННЯ СМЕРЕКОВИХ ЛІСІВ: ПРИЧИНИ ТА НАСЛІДКИ

Висвітлено причини всихання смерекових лісів у Передкарпатті та Зовнішніх Карпатах, виділено та охарактеризовано групи чинників антропогенного та абіотичного характеру, які зумовлюють цей негативний процес. Намічено шляхи підвищення стійкості *Picea abies* [L.] Karst. Зроблено прогноз щодо подальшої трансформації складу лісових насаджень в умовах досліджуваного регіону. Наголошено на необхідності введення до складу лісостанів перспективних порід-інтродуцентів, які можуть забезпечити найвищу стійкість та продуктивність лісових фітоценозів.

За фізико-географічним районуванням України [14], значна частина території Львівської та Івано-Франківської областей належить до фізико-географічної підобласті Скибових Карпат області Зовнішніх Карпат. С.А. Генсірук та ін. [7] віднесли цей регіон до Передкарпаття, виокремивши два лісогосподарські райони – Передкарпатський та Зовнішніх Карпат.

Основними лісотвірними деревними видами у Передкарпатті є дуб звичайний, бук лісовий, ялиця біла. У складі насаджень трапляються ясен звичайний, граб звичайний, клен-явір, клен гостролистий, липа дрібнолиста та ін. Помітну площу займають насадження за участю ялини європейської (смереки), зокрема чисті за складом, які тут ростуть за межами свого природного ареалу. У Зовнішніх Карпатах основними лісотвірними породами виступають бук лісовий, ялиця біла та ялина європейська.

Якщо в умовах Передкарпаття смерека ніколи не була довговічною, то у Зовнішніх Карпатах смерека була цілком біотично стійкою і довговічною породою. Однак, починаючи з 90-х років минулого століття, тут намітилась стійка тенденція до послаблення біотичної стійкості лісів за участю ялини, особливо – чистих насаджень. На сьогодні спостерігається масове всихання ялиників практично у всіх типах лісорослинних умов Зовнішніх Карпат, на схилах всіх експозицій та в лісостанах різного віку. Використовувані лісогос-

подарські заходи, насамперед – санітарні рубання не дають ніякого ефекту: у насадженнях, пройдених рубання, процес всихання прогресує.

Мета роботи полягає у висвітленні причин масового всихання ялини європейської у Передкарпатті та Зовнішніх Карпатах; в окресленні шляхів підвищення стійкості породи; у виявленні тенденцій щодо подальшої трансформації складу лісових насаджень. Зрозуміло, що всихання ялинових насаджень не може бути зумовлена якоюсь однією причиною, тут діє комплекс чинників – як антропогенного, так і абіотичного характеру, серед яких може бути кілька домінуючих. Ми виділили п'ять груп таких основних чинників, характеристику яких подаємо нижче.

1. Масове культивування ялини європейської за межами природного ареалу. Як відомо, найбільш широку амплітуду фітоценотичного оптимуму вид має в основній частині ареалу. Тому ріст, розвиток та формування популяцій видів на межі та за межею їх природного ареалу відбувається під впливом негативних для них природно-екологічних чинників [11].

Ялина європейська, будучи філогенетично відносно молодим видом, характеризується значною мінливістю морфологічних ознак і біологічних властивостей. Протягом більш як 200 років ведення лісового господарства на ялину в Європі спостерігається постійне зростання площ лісів під цією породою, зокрема і за межею її природного поширення.

За останні 200 років межі сучасного поширення ялини в Україні розширились далеко в бік передгір'їв та рівнинної частини. Так, за даними М.І. Ониськіва [10], 100-150 років тому ялинових насаджень в Прикарпатті майже не було, але внаслідок значного підвищення цін у Європі на ялинову деревину, штучне відновлення лісу тут велось виключно шляхом створення ялинових монокультур на зрубках з-під букових, дубово-ялицевих та ялицевих насаджень. Внаслідок такого широкого культивування ялини європейської за межами її природного ареалу та у зв'язку з цим – зміною її біолого-фізіологічних особливостей, невідкладним постало питання біотичної стійкості породи.

Пониження стійкості ялини в передгір'ї зумовило низку проблем – від особливостей ведення лісового господарства в ялиниках і до доцільності подальшого культивування породи за межею її природного поширення. Багато дослідників вказують на основні причини недовговічності ялини європейської поза межами її природного ареалу, які зумовлені передусім несприятливими для породи ґрунтово-кліматичними умовами – процеси оглеєння, несприятливий водний режим, періодичні засухи, тепла і м'яка зима, відсутність тривалого зимового спокою тощо [2, 8, 9, 15]. Ялина має поверхневу кореневу систему, і тому сильно залежить від зволоження поверхневого шару ґрунту, який легко висушується навіть при недовготривалих посухах [2, 4]. Порода є чутливою до високих літніх температур, які в сучасний період стали звичним явищем.

Отже, більш ніж 200-річна історія культивування ялини європейської за межами її природного ареалу відобразила як сильні, так і слабкі аспекти цього процесу. Позитивні аспекти розширення культивування ялини полягають передусім в економічних чинниках: а) швидкорослість породи, можли-